

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI : 2846
HALK KÜLTÜRLERİNİ ARAŞTIRMA VE
GELİŞTİRME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI : 325
SÜRELİ YAYINLAR DİZİSİ : 41

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDEN DERLEMELER 1999

ANKARA - 2002

**SAKARYA'DA YAŞAYAN YERLİ VE YERLEŞİK TÜRKLER:
MANAVLAR
(MANAVLARDA BİR RAMAZAN GELENEĞİ: TEMCİT)
Ali AKTAŞ***

Manavlar, yazılı eski kaynakların cemaatler bölümünde “*Manavlar*”, “*Manavlı*” (*Manavlu*), “*Manavlar Parakendesî*” biçiminde ve *Yörükân Taifesî*’ne bağlı bir topluluk olarak gösterilmektedir.¹ Ayrıca farklı kaynaklarda *Manav*; “*Batı Anadolu’ya dışarıdan gelen (göçmen/muhacir) ve göçebelikten yerleşmiş (Yörük) nüfus dışında eskiden yerleşmiş köylere*”² /köylülere verilen ad veya “*Yerli Halk*”, “*Yerleşik Türk/Türkmen Topluluğu*”³ ya da “*Yerli olan, muhacir olmayan*”⁴ ve yahut “*hareketli nüfusa karşın yerini değiştirmeyen, devamlı olarak orada oturan*”⁵ topluluk üyeleri olarak tanımlanmaktadır. Yani *Manav*; “*bir yere sonradan gelenleri, yerleşik olanlardan ayırt etmek için kullanılan*”⁶ ve “*Türkçe dışında dil bilmeyen*”⁷ topluluk anlamında kullanılan bir kavramdır.

Bazı kaynaklarda *Manavlar* için; “*taze yemiş satan esnaf, küçümseyici anlamda Anadolu Türkü*”⁸ veya “*Balkan göçmenlerince, Osmanlı Dönemi’nde İstanbul saraylarının sebze, meyve, et, süt ve yoğurt gibi ihtiyaçlarını karşılayan yerleşik yöre insanı*”⁹ ya da “*Rumlar tarafından, Rumca yüzyıl anlamına gelen*

* Sakarya İl Kültür Müdürlüğü, Folklor Araştırmacısı

- 1- Türkay, Cevdet; BAŞBAKANLIK ARŞİVİ BELGELERİNE GÖRE OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDA: OYMAK, AŞİRET VE CEMAATLER, Tercüman Kaynak Eserler Dizisi: I, İstanbul, 1979, s. 576.
- 2- Ülken, Hilmi Ziya; SOSYOLOJİ SÖZLÜĞÜ, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1969, s. 193.
- 3- Beyaz, Zekeriya; “*Adampol veya Polenezköy*”, ETNİK SOSYOLOJİ, Hazırlayan: Orhan Türkdoğan, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 324; Türkdoğan, Orhan; “*Karadeniz Mohitleri*”, ETNİK SOSYOLOJİ, Hazırlayan: Orhan Türkdoğan, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 511; Duran, Hacı; “*Akyazı Kurmançları*”, ETNİK SOSYOLOJİ, Hazırlayan: Orhan Türkdoğan, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 535.
- 4- Doğan, D. Mehmet; BÜYÜK TÜRKÇE SÖZLÜK, Rehber Yayınları, İstanbul, 1990, s. 300.
- 5- Ülken, Hilmi Ziya; a.g.e., s. 330.
- 6- Türkdoğan, Orhan; “*Romansler*”, ETNİK SOSYOLOJİ, Hazırlayan: Orhan Türkdoğan, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 437 ve 446.
- 7- Beyaz, Zekeriya; a.g.m., s. 324; Türkdoğan, Orhan; a.g.m., s. 511; Duran, Hacı; a.g.m., s. 535.
- 8- Kırzıoğlu, M. Fahrettin; “*Anadolu Etimolojisi Araştırmaları*”, ORKUN DERGİSİ, Sayı: 24, Ocak-1964, s. 15; Yaşa, Recep; “*Adapazarı ve Çevresinde Manavlar*”, I. SAKARYA VE ÇEVRESİ TARİH VE KÜLTÜR SEMPOZYUMU (22-23 HAZİRAN 1998), Editörler: Mehmet Alpargu - Enis Şahin, Sakarya Üniversitesi Yayını, Adapazarı, 1999, s. 289.
- 9- Ozan, Ubeydullah; KIZ KAÇIRMA GELENEĞİNİN SOSYO-KÜLTÜREL TEMELLERİ (KIRKARMUT VE ÖZBEY KÖYLERİ ÖRNEĞİ), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 1999, s. 37.

ve yörede yüzyıldan fazla yerleşik olarak yaşayan Türkçe konuşan topluluk" 10 olarak da tanımlanmaktadır.

Manav sözcüğünün; Türkistan'daki Kazak-Kırgız ve Sibirya'daki Yakut (Saha) Türkleri'nde kullanılan, koruyucu soylu kişi ve boy beyi anlamına gelen "*Manap*" ve "*Manag*"dan geldiği sanılmaktadır. Eski Türkçe'de "v" sesinin olmamasından dolayı, "*Manap*" sözcüğündeki "p" ve "*Manag*" sözcüğündeki "g" sesinin yumuşayarak "*Manav*" sözcüğünün ortaya çıktığı düşünülmektedir. (Örneğin; berim=verim, takuk=tavuk, kagun=kavun vb gibi.) "*Manap*"ın; Çağatay Türkçesi'nde "*asilzâde, asâlet, beyzadelik*", Kırgız Türkçesi'nde "*feodal kabilelik üst tabakasının mümessili*" veya "*Kırgız Lideri*", Kazak Türkçesi'nde "*ağa bey*" ile "*Manag*"ın; Yakut (Saha) Türkçesi'nde "*koruyucu, güdücü, bakıcı*" anlamlarını taşıması ve de Türkistan'ın kuzey bozkırlarında yaşayan Kırgız ve Kazakların boy ve oymak başlarına "*Manap*" demeleri ile 1860'larda Kırgızlar'dan Bugu (Geyik) kabilesi ve Sari Bağış boylarının başlarında *Manapların* yer alması olguları da, "*Manavlar=Yerli Türk/Türkmen*" görüşünü desteklemektedir.¹¹

Batı Anadolu ve Sakarya'da Yaşayan Manavlar

Sakarya yöresine insanlar/alt kültür grupları değişik yerleşim alanlarından geldiği için, gelenekler ve göreneklerde de farklılıklar gözlenmektedir. Yerli olarak tabir edilen ve diğer yerleşim alanlarından yöreye gelenler tarafından, bir Yörük/Türkmen topluluğu olarak kabul edilen ve de emik (kendini tanımlama) açıdan da kendilerini Türkmen kabul eden *Manavlar*, yöre nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktadır.¹² Sakarya'nın kuzeyinde yer alan Kaynarca, Karasu ve Kocaali ilçeleri ile, güneyinde yer alan Geyve, Pamukova ve Taraklı ilçeleri ve de il merkezi ile yakın çevresinde yer alan "*Dernek Kırı*"nda¹³ yani Adapazarı

10- Fahri Tuna ile çeşitli tarihlerde Adapazarı ve Taraklı'da yapılan görüşme notları. Kaynak kişi: Fahri Tuna, Sakarya-Kaynarca İlçesi-Okçular Köyü 1959 doğumlu (42 yaşında). Evli ve 2 çocuk babası Üniversite Mezunu. Adapazarı Büyükşehir Belediyesi Eğitim ve Kültür Müdürü.

11- Yaşa, Recep; a.g.m., s. 289-290; Kaşgarlı Mahmud; *DİVANÜ LÜGATİ'T-TÜRK*, Tercüme Eden: Besim Atalay, Ankara, 1986, s. 286, 290, 406, 409; Kırgızoğlu, M. Fahrettin; a.g.m., s. 15; Grousset, Rene; *BOZKIR İMPARATORLUĞU*, çeviren: Reşat Üzmen, İstanbul, 1993, s. 93-94; Radloff, W.; *SİBİRYA'DAN SEÇMELER-1*, çeviren: Ahmet Temur, İstanbul, 1994, s. 219-224; Togan, A. Zeki Velidi; *BUGÜNKÜ TÜRK İLİ TÜRKİSTAN VE YAKIN TARİHİ*, İstanbul, 1981, 70-71.

12- Aktaş, Ali; "*Sakarya'da Gelenekler ve Görenekler*", 10 Mayıs 2001 Tarihinde Düzenlenen II. Kocaeli Ulusal Folklor Festivali Kapsamında Kocaeli Üniversitesi'nde Sunulan Yayınlanmamış Konferans Metni, Sakarya İl Kültür Müdürlüğü, Folklor Araştırmacısının Çalışmalarına İlişkin 2001/İ. ve II. Dönem (Ocak-Şubat-Mart-Nisan-Mayıs-Haziran Ayları) Faaliyet Raporu.

13- Yörenin halk arasında kullanılan adı.

ve kısmen Söğütlü, Ferizli, Akyazı ve Hendek ilçelerinin bir bölümünde yaşamakta olan yerli, yerleşik ve Türkçe dışında bir dil bilmeyen topluluk üyelerine “*Yerli Türk*” anlamında “*Manav*” denilmektedir.¹⁴

“*Manav*” veya “*Yerli Türk*” diye adlandırılan topluluk üyelerinin coğrafi dağılımları, Sakarya yöresi ile sınırlı değildir. Isparta-Keçiborlu, Balıkesir-Susurluk, Çanakkale-Biga, Bilecik-Bozüyük, Kocaeli-Kandıra, Konya-İlgın¹⁵ ve Kütahya’da¹⁶ da *Manavlar* yaşamaktadır. Manav diye adlandırılan bu yerli yerleşik Yörük/Türkmen gruplar, Batı Anadolu’nun Alaşehir, Salihli ve Bursa; Güneydoğu Anadolu’nun Çermik ve Çüngüş; Batı Karadeniz Bölgesi’nin Kastamonu çevresinde de yaşamaktadırlar.¹⁷

Son derece çekingen, uysal, mülâyim ve başkası tarafından söylenenlere fazla karşı çıkmayarak yani tartışmayarak geleneksel yaşamlarını sürdüren *Manavlar* kendi ifadeleri ile; “yedi kez düşünmeden adım atmayan”¹⁸, “sersem” (yavaş davranan)¹⁹ bir yapıya sahiptirler. Bu uyumlu ve uysal yapıları, başkalarına “*sen bilirsin*” ya da “*siz bilirsiniz*” ifadesinin sık kullanılmasında da kendini göstermektedir.²⁰

Manavların günümüzde geleneksel yapılarını iyi korudukları, en önemli yerleşim alanı Taraklı İlçesi ve köyleridir. Kitle iletişim ve ulaşım araçlarının nispeten daha geç ulaştığı bu yöre, diğer yerleşim alanlarına göre geleneğini daha fazla muhafaza etmiştir.²¹ Aşırı geleneksel anlayışa delil olarak yörede anlatılan söylencede: Akşemseddin’in, Fatih Sultan Mehmed’in yanından ayrıldıktan sonra, yerleşmek için yer ararken yanında bulunanlar O’na Taraklı’yı önerdiğinde,

14- Aktaş, Ali; *Manavlarda Ağız Özellikleri* (25-29 Temmuz 2001 ve 4-5 Ağustos 2001 Tarihlerinde Taraklı İlçesi ile 2-3 Ağustos 2001 Tarihlerinde Kaynarca İlçesinde Yapılan Alan Araştırması/Derlemesi Sonuçları), Sakarya İl Kültür Müdürlüğü, Folklor Araştırmacısının Çalışmalarına İlişkin 2001/III. Dönem (Temmuz-Ağustos-Eylül Ayları) Faaliyet Raporu.

15- Kadri, Hüseyin Kazım; *TÜRK LUGATI TÜRK DİLLERİNİN İŞTİRAKI VE EDEBİ LUGATLAR*, Cilt: IV, İstanbul, 1945, s. 408; Yaşa, Recep; “*Adapazarı ve Çevresinde Manavlar*”, *I. SAKARYA VE ÇEVRESİ TARİH VE KÜLTÜR SEMPOZYUMU (22-23 HAZİRAN 1998)*, Editörler: Mehmet Alpargu - Enis Şahin, Sakarya Üniversitesi Yayını, Adapazarı, 1999, s. 288.

16- Aktaş, Ali; *Manavlarda Ağız Özellikleri* 2001/III. Dönemi Faaliyet Raporu.

17- Yaşa, Recep; *a.g.m.*, s. 288.

18- Kaynak kişi: Naci İşsever, Sakarya-Taraklı İlçesi 1943 doğumlu (58 yaşında). Evli ve 3 çocuk babası, Üniversite Mezunu. Öğretmenlikten emekli.

19- Kaynak kişi: Mehmet Özcan, Bilecik-Gölpazarı-Gökçeözü Köyü 1940 doğumlu (61 yaşında). Evli ve 5 çocuk babası, Okur-yazar, Gökçeözü Köyü Eski Muhtarı (17 yıl görev yapmış).

20- Kaynak kişi: Naci İşsever.

21- Kaynak kişi: Fahri Tuna.

O'nun da, "*Taraklı'nın Kiblesi Kapalı*" diyerek bu öneriyi geri çevirdiği anlatılmaktadır. Akşemseddin'in Taraklı halkını çekingen ve geleneksel bulunduğuna yönelik olarak anlatılan söylence, yöre halkı tarafından günümüzde de dile getirilmektedir.²²

Batı Anadolu'ya ve Taraklı yöresine, *Manavların (Yerli Türklerin)* ilk yerleşiminin 1291 tarihinden hemen sonra yapıldığı sanılmaktadır.²³ Ayrıca Yıldırım Bayezid döneminde İstanbul'un alınması amacıyla yapılan kuşatma kaldırılırken, yapılan anlaşma gereği Sirkeci'de bir Türk mahallesi kurulması şartına uygun olarak Göynük ve Taraklı'dan 760 hane *Manav* İstanbul'a yerleştirilmiştir.²⁴ Yani İstanbul'a yerleştirilen ilk yerli Türklerin, bu yöreden giden "*Manavlar*" olduğu kaynaklarca da doğrulanmaktadır.

Manavlarda Bir Ramazan Geleneği: Temcit

Geleneksel bazı norm ve uygulamalar, artık çok az kişi tarafından hatırlanmakta veya bilinmektedir. Yörede çok az kişi tarafından bilinen ve hatırlanan bir Ramazan geleneği de "*Temcit*"tir.²⁵ Günümüzde kırk-elli yaşını aşmış kişilerce ve yalnız Taraklı yöresinde hatırlanan "*Temcit*" geleneği, inanç merkezli ve birçok toplumsal işlevi bir arada barındıran bir nitelik taşımaktadır.

Ramazan ayında davulla insanları sahura kaldırmadan önce, evin erkeğini rahatsız etmeden kadını pilav yapmaya davet etmek için, genç erkeklerin ferdi veya toplu olarak cami minaresinden ya da minarelerinden, sık tekrarlar biçiminde söylediği kafiyeli sözlerle ve ilâhilere *Temcit* denmektedir.²⁶

Yörede Ramazan yaklaşırken başlanan hazırlıklar arasında; kadınların yufka açması/alması, kurutması gibi iftar ve sahura yönelik yiyecek hazırlıklarının yanı sıra "*Temcit*" için, gençler "*Temcit Grubunu*" oluştururlar.²⁷ Çünkü yörede

22- Naci İşsever ile 21/07/2001 tarihinde Taraklı'da yapılan görüşme ile Prof.Dr. Mehmet Erkal ile 19/07/2001 Sakarya-Ozanlar Mahallesi'nde yapılan görüşme notlarından.

23- İşsever, Ahi Naci; TARAKLI, MNA Ajans Yayını, Ankara, 1993, s. 35-55; Kılıç, Ayhan; MANAV KÖYLERİNDE AİLE YAPISI (İZMİR ÖRNEĞİ), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2000, s. 37.

24- Doğru, Halime; XIII.-XIX. YÜZYILLAR ARASINDA RUMELİ'DE SAĞ KOLUN SİYASİ, SOSYAL, EKONOMİK GÖRÜNTÜSÜ VE KOZLUCA KAZASI, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2000, s. 61

25- Kaynak kişi: Ferhat Karapekmez, Sakarya-Taraklı İlçesi 1950 doğumlu (51 yaşında) Evli ve 7 çocuk babası, İlkokul mezunu, Ticaretle uğraşıyor.

26- Kaynak kişiler: Naci İşsever, Mehmet Erkal, Ferhat Karapekmez, İsmail Sertçelik (Lakabı: İsmail Dede), Tacettin Özkaraman, Ahmet İşsever, Davulcu Halil (Lakabı: Satali).

27- Kaynak kişi: Naci İşsever.

“*Temcit*”e çıkmadan, erkekler büyümüş kabul edilmemektedir.²⁸ Manavların geleneksel eğlencelerinde kadın ve erkek ayırırlar. Katı Sünni Hanefi geleneğin kendine özgü yarattığı bir açılım olan “*Temcit Merakı*”, aslında genç delikanlıların gönlü olduğu genç kıza sesini duyurma fırsatını da verdiği için, farklı bir toplumsal işlevi de kendi içinde barındırmaktadır.²⁹ “*Temcit*” için sahurdan önce minarelerden kafiyele sözler söyleyen genç delikanlılar, sevdalandıkları kıza yararı yarayan ilahi masum bir duygu yoğunluğu ile

“Tespikleri yeşil taştan

Haber gönder uçan kuştan

Ya Allah, ya Allah, ya Allah” diye seslenebilmektedirler.³⁰ Benzer biçimde söylenen birçok kafiyele söz ve maniler bulunmaktadır.

“Yar elbete elbete

Şeker koydum şerbete

Bu dünya böyle gitsin

Kavuşuruz cennette”

“Hey bulutlar bulutlar

Meyve vermiyor dutlar

Ayda yılda bir selâm

Kesilmesin umutlar” diye genç erkekler tarafından tek tek veya toplu olarak söylenen “*Temcit Sözleri*” bunlardan birkaç tanesidir.³¹

Ramazan ayının ilk yarısı (ilk 15 gününde) tekleme biçiminde söylenen kafiyele sözler ve ilâhilerin yerini, ikinci 15 günde çiftlemeler almaktadır. Çiftlemeler içinde “Bağdat’ın Fethi”, “Hz. Ali’nin Cenklere” (Hayber Kalesi vb. gibi) manzumeler yer almaktadır.³² Yörede İslâmiyeti yayan evliya ve erenlerden Seyyit Battal Gazi’ye ait söylenceyi de anlatan iki dörtlükte, babası Seyyit Hüseyin Gazi’den de bahsediliyor:

28- Kaynak kişi: Mehmet Erkal.

29- Kaynak kişi: Naci İşsever, Ferhat Karapekmez.

30- Kaynak kişi: Mehmet Erkal, Ferhat Karapekmez.

31- Kaynak kişi: Ahmet İşsever, Ferhat Karapekmez.

32- Kaynak kişi: Mehmet Erkal, Ferhat Karapekmez.

“Otuz altı arşın kadd-ü kameti”³³

Gören kafirler de alır heybeti

Tevâbil lalası, Aşkar’dır atı

Bin Hüseyin-i Gazi Seyyit Battal

Hak nazar kılmıştır Seyyit Gazi’ye

Kaf dağından koparır tak bazuya

*Gör ki, ne işledi Akabe cazuya*³⁴

Bin Hüseyin-i Gazi Seyyit Battal”.

Yine halk arasında yaygın olan Hz. Ali’ye ait cenklerin yörede de sözlü olarak yaşatıldığını görmekteyiz:

“Yüz seksen bir kâfiri sünnet etti

Doksan bin akçayı aldı pay etti

Din Hak dini, din telkin etti

Ali’m Hayber Kalesine varınca

Kafirler oturmuş kalesin döver

Gün bir yandan doğar, bir yandan döner

Nisan yağmurları üstüne yağar

Ali’m Hayber Kalesine varınca”

Ramazan ayının ikinci yarısında İslâm âleminin en hazin olayını Kerbelâ’yı dile getiren dörtlükler, yörede Alevi-Sünni ayrımının aslında halk arasında olmadığı-nın bir göstergesi olarak söylenmektedir.

Muhammed’in gözü nuru

Hem Ali’nin yadigarları

Kerbelâ’da şehit edilen

Ah Hasan’ım, vah Hüseyin’im

33- kadd-ü kameti: boy bos, uzun boy.

34- cazu: cadı kadın.

Mekke’de doğdu, Medine’ye hicret eyledi

Şahin gözlü aslanım Ali”.

Geleneksel tarzda söylenen ilâhilere örnek verecek olursak:

“Hak bir gönül verdi bana ha dimedim hayran olur

Bir dem gelir şâdî olur bir dem gelür giryân olur”

(Allah bir gönül verdi bana, ha demeden hayran olur/Bir an gelir neşelenir, bir an gelir ağlamaklı olur.)

“Tanla turup başun kaldur ellerünü suya daldır

Nefsün düşman durur öldür nefs hemişe öze gerek”

(Sabahleyin erken kalk ve abdestini al/Nefis düşmandır onu öldür, nefsin her zaman ölmesi gerekir.)

“Dürlü dürlü cefânun adını aşk vermişler

Bu cefâya katlanan dosta halvet ermişler”

(Türlü türlü acının adına aşk demişler/Bu acılara katlananlar, Allah ile halvet olup O’na ulaşmışlar.)

gibi birbirinden güzel, manaları olan kafiye söz ve ilâhiler, “*Temcit*” ile imtiyazlı kılınan gençler tarafından Ramazan boyunca söylenmektedir.

Hafızlık eğitiminin yörede yaygın olması, söylenenleri bir başka güzellikte sunmanın da anahtarıdır Taraklı’da.

Yörede Ramazan’ın sona ermesi ve başlayan Ramazan Bayramı ile birlikte, “*Pilavlık Alma Geleneği*”ni görmekteyiz. Ramazan boyunca evin hanımı tarafından hazırlanan yemekler/pilavlar için, helâlleşme amacıyla evin erkeğinin hediye almasına yörede “*Pilavlık Alma*” denmektedir. Eğer evin erkeği hediye almamışsa annesi tarafından uyarılır.

“*Temcit*” Taraklı’da dayanışma, farklı açılımları ve işlevleri ile köklü bir Ramazan geleneğidir.